הרב מיכאל שלמה אבישיד שליט"א

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'

ראש ישיבת וכולל להוראה תורה אור – ביתר עילית

נכתב ונמסר לע"נ הרה"ח ר' מסעוד חי חביב ז"ל אשר זכיתי להכירו ולהכיר מידותיו מידות תרומיות, אביו של ידידי הגה"ח דומ"צ הרב יעקב חביב שליט"א

גדר לידה וזמנה למנין שמיני למילה, ובפרט למילה בשבת.
ודין הנולד בליל שבת כעשרים דקות אחר השקיעה, אם נימול לשבת הבאה

הגדרת רגע הלידה נוגע להלכות רבות, לדוגמא לענין בכור שנוטל פי שנים דוקא בנולד בחיי אביו (שו"ע חו"מ סי' רעז ס"ז), וכן לענין פדיון הבן (שם יו"ד סי' שה סכ"ב), או לדין חליצה (שם אבה"ע סי' קנז ס"א), או לענין טומאת לידה (שם סי' קצד ס"י), וביו"ד סי' יד, לענין שחיטת האם, אם מועיל לולד שהוציא ראשו לפני שחיטתה. ועוד ענינים, ואכמ"ל בזה. ונעסוק לענין מילה הן ביום חול (כמבואר ביו"ד סי' רסב) והן לענין שבת (המבואר באו"ח סי' שלא, וביו"ד סי' רסו).

איתא במסכת נדה (מב ע"א) **ברייתא** בזה"ל "ת"ר הנדה והזבה והשומרת יום כנגד יום והיולדת, מטמאות בפנים כבחוץ", וכידוע בענין טומאת נדה "עד שתרגיש בבשרה" שאפילו נמצא הדם בנרתיק (פרוזדור, מבין השיניים ולחוץ) טמאה, וכמבואר בהל' נדה סי' קפג ובעוד כמ"מ, ואכמ"ל.

ושם בהמשך מספרת הגמרא על אחד שבא לפני **רבא** וסיפר שיצא הולד בליל שבת (שבת ודאית), אבל לפני שנכנסה שבת באופן ודאי נשמע התינוק בוכה, ואסר לו רבא למולו בשבת. ובאר **רש"י** שם, דהיינו שיצא ראשו מהחדר (רחם) לפרוזדור (נרתיק), ונחשב לספק אם נולד בשבת. וכ"כ **המחרש"א** שם בדעת רש"י. **והמגיד משנה** (פ"י מהל' איסו"ב ה"ו) הביא שכן היא שיטת **הרשב"א**. וכן היא שיטת **הריטב"א והמאירי** על הסוגיא זו. וכן פסק **הרשב"ץ** בפסקיו לנדה שם. וכ"כ באריכות הסדרי טהרה (סי' קצד ס"ק כו). ולפ"ז אם יצא ראשו של ולד לאויר העולם בליל שבת ודאית, אבל לפני זה בבין השמשות ראשו הי' כבר בסוף הפרוזדור לקראת היציאה, לא נוכל למולו בשבת.

אבל אין דבר כה פשוט, דהנה איתא במסכת **יבמות** (עא ע"א) מפסוק, דמילת בניו ועבדיו מעכבו מלאכול קרבן פסח, אפילו במקרה ובשעת הקרבת הפסח עדיין לא חל החיוב למילתן, ורק חל חיובם לפני אכילתם. ומקשה שם הגמרא, איך יתכן מקרה כזה. וענה על כך רב שרביא, כגון שהוציא ראשו **חוץ לפרוזדור**. ופרש"י, דהיינו שהוציא ראשו חוץ לפרוזדור לפני שבעת ימים, ולכן מאז נחשב לולד, אבל אי אפשר למולו רק כשיצא לאויר העולם. ומקשה ע"ז הגמרא, וכי אפשר התינוק לחיות שבוע במצב כזה, והרי תניא כיון שיצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח, ולכן היות ולא ינק מאמו איך חי.

ולכאורה אי נימא דלענין מילה חשיב נולד אפילו יצא רק לפרוזדור ועוד לא לאויר העולם, הי' אפשר לענות ע"ז שלכן יכול לחיות. ומדלא מוקמינן הכי, מוכח דכל זמן שלא הוציא את ראשו לאויר העולם אינו כילוד לענין מילה. ואם כן, קשה על פרש"י בסוגיא דנדה והחולכים האחריו (שנולד איקרי אפי' לא הוציא ראשו לאויר העולם). ואיברא שהכי משמע להלכתא **בשו"ע ופוסקים** באו"ח סי' שלא, ויו"ד סי' קצד ס"י, שלידה נחשב באם יצא **ראשו חוץ לפרוזדור** (ומשמע פשוט לאויר העולם). מאידך יש ליישב שיטת רש"י אף שלמעשה אין הלכה כן, וכמו שיבואר לקמן.

והנה בשו"ת **גינת ורדים** (סי' ז, והוב"ד בסד"ט שם), תמה על הגמרא בנדה הנ"ל, לפי ביאור רש"י הנ"ל דגדר לידה הוא אפי' שלא הוציא ראשו לאויר העולם אלא רק בסוף הפרוזדור, כי הלא מבואר בכולא תלמודא דגדר לידה נחשב רק משיצא הולד לאויר העולם, וע"כ חידש דרק לענין מילה ונדה נחשב ללידה הגם שלא יצא לאויר העולם, כי איתקשו להדדי בריש פרשת תזריע (טומאת לידה ויום השמיני למילה אפילו בשבת), אבל לכל ענין אחר (כמובא לעיל בראשית דברינו) בעינן דוקא שיצא לאויר העולם. ולכאורה צ"ע טובא בחילוק זה, כי אם בסוף הפרוזדור נחשב לידה, מדוע לשאר מילי לא יחשב לידה?

והנה במסכת **בכורות** (מו ע"ב) לענין בכור, אמר ר' שמעון בן לקיש פדחת (יציאת המצח של הולד) פוטרת **בכל מקום**. ואמרינן בגמרא שם, דזה לאתויי הא דתנו רבנן גיורת שיצאה פדחת ולדה בהיותה נכרית (לפני שטבלה) ואח"כ נתגיירה, דאין נותנין לה טומאת לידה, ומיד שפסק דמה שאפשר לה להטהר יוצאת מטומאתה. והקשו שם **התום'**, שלכאורה לא יתכן שר' שמעון בן לקיש באומרו "בכל מקום" דהתא לאתויי הא, כי אם גדר לידה היא יציאת הפדחת, פשיטא שהוא הדין בדין גיורת הנ"ל, ותירץ, דם"ד דאפילו שבכל מקום יציאת הפדחת חשיב לידה, מ"מ (הייתי אומר ד)לידת שאר הגוף שיצא אח"כ, אחרי שנתגיירה, יחשב ג"כ לידה, ויהי' לה טומאת לידה, וקמ"ל ר' שמעון בן לקיש דלא אמרינן כן, ואין לה טומאת לידה גם בנידון זה.

ולכאורה צ"ע על תירוץ התום', דאיך הוה ס"ד דיחשב הולד שוב כילוד אחר שכבר נולד. ויש לומר מדבריהם שיש כאן שני דינים, (א) לגבי **הולד** אם נחשב כילוד. (ב) אם **האֵם** נחשבת כיולדת. ולכן הי' ס"ד שאף שלגבי הולד נחשב שכבר נולד, אבל יתכן שהאם תחשב כיולדת גם אח"כ ביציאת שאר הגוף, ובא רשב"ל ללמדינו שאינו כן. ולפ"ז יש לומר, דמשיצא הולד ראשו לפרוזדור האֵם נחשבת היא כיולדת כיון שהיתה כאן לידה, ולכן טמאה טומאת לידה, אבל הילד כל זמן שלא יצא לאויר העולם אין לו שם ילוד לכל ענין וענין, חוץ מלענין מילה שהוקשה לטומאת האם בריש פ' תזריע, וכדברי הגינת ורדים והסדרי טהרה שם.

אבל עדיין אינו מובן הגמרא ביבמות הנ"ל, שעוסקת במילה עצמה, ומשמע שם דהוה כילוד רק כשיצא לאויר העולם?

ויש לומר, דהנה במסכת **שבת** (קלה ע"א), איתא בשם ר' אסי, כל שאמו טמאה לידה נימול לשמונה, וכל שאין אמו טמאה לידה אין נימול לשמונה. ופסק **הרמב"ם** בהל' מילה (פ"א ה"י) דדין הנ"ל הוא רק לענין מילה בשבת שאינו דוחה שבת, אבל ביום שמיני החל ביום

חול דוקא בו ביום נימול. וביאר בס' **ערוגות הבושם**, דס"ל לרמב"ם דהחיקש הנ"ל לעניין דחיית המילה בגלל השבת, למידים זאת מהפסק "אישה כי תזריע", משא"כ עצם המילה לשמונה (ביום חול) נלמד מפרשת לך לך, מהפסוק "ובן שמונת ימים ימול" [ואינו סותר לדברי הרמב"ם בפיה"מ בחולין פרק גיד הנשה, שאין אנו מלים אלא כי כך צוה ה' בהר סיני] כי בפרשת לך לך אין הקיש זה, ולכן י"ל, שגם לענין מילה בשבת שהוקש לטומאת האם אזלינן בתר לידת האם גם למילה, ובזה יומתק פרש"י בנדה שם לענין מעשה שבא לפני רבא. וגם בזה מיושב הגמרא ביבמות שם, לענין מילה, דגדר לידה הוה משעה שיצאה לאויר העולם דוקא.

וכל הנ"ל הוא ליישב שיטת רש"י והתולכים בשיטתו, אבל לענין מעשה הראשונים והפוסקים חלקו על שיטת רש"י. ומהם, **ראבי"ה** (סי' תתצה) **והאור זרוע** בשם **רבינו יואל הלוי**, וכן פשטות לשון **השו"ע** ביו"ד סי' קצד ("יצא חוץ לפרוזדור"), וכן בחו"מ סי' רעז סי"ג ("לאויר העולם"). והסכים לו **הסמ"ע** שם (סק"ו, שרובו בכולו). וכן משמע **מהאורים גדולים** סי' רכג, **ומהר"ם חביב ומהר"י הלוי** שהובי"ד בבשו"ת **פנים מאירות** (ח"א סי' ז), וכ"פ **הלבושי השרד** שם, והובי"ד **בפ"ת** הל' מילה (ס' רסו סק"ח), וכן **בהמגדל עוז** (בריכה עליונה נחל ז אות כו). **וברכי יוסף** (יו"ד שם סק"ו), **ושו"ת חת"ס** (אבה"ע ח"ב סי' קמד). וכן היא דעתו של **הרב ש.ז אויערבאך** ז"ל, והובי"ד **בנשמת אברהם** (חאו"ח סי' שלא סק"ו). וכ"כ **בשיעורי שבה"ל** (סי' קצד ס"י אות ב). **ובעמק שאלה** (שאילתא ט אות ו) כתב שזאת השיטה של **השאילתות והרי"ף והרא"ש**.

ולכן גם הגמרא ביבמות מוסברת דלא כרש"י, ובכל ענין וענין הלידה היא ביציאת הראש (המצח), ויש אומרים שדי ברוב מצחו, וכ"כ **הטור** ביו"ד סי' קצד [ועיי' **סמ"ע** שם], וכן דעת **הש"ך** (שם סק"י) **ופרישה** (ס"ק לה, ועיי' דרישה סק"ז). **ובשיעורי שבה"ל** שם כתב דכן הכריעו למעשה האחרונים.

אך י"א דדוקא בכל מצחו, וכן פשוט דעת **השו"ע** בס' קצד ("משתצא פדחתו", וכן העיר בכסף משנה ובבדק הבית שם שכן היא דעת **הרמב"ם**, דאף שיישב הגירסא "רוב פדחתו" לבסוף כתב שמצא ספר הרמב"ם מוגה שנמחק תיבת "רוב". וכן הבין הש"ך שם בדעת השו"ע. וז"ל המשנה בנדה כח ע"א "יצא כדרכו עד שיצא רוב ראשו, ואיזהו רוב ראשו – משיצא פדחתו" ופשוט לשון דמתניתין דרוב ראשו היינו כל פדחתו, וכ"כ בתמיהתו על הרמב"ם בכס"מ ובב"י שם, וכ"כ עוד פוסקים), וכן היא שיטת **הרשב"א** (כ"כ הב"י שם). וכ"כ **בלחו"ש** שם ס"ק לג.

וכן נראה בדעת **כ"ק אדמו"ר הזקן** (סי' שלא ס"ה) שכתב וזל"ק: מי שנולד בערב שבת בין השמשות אין מלין אותו בשבת שהוא ספק שמיני ספק תשיעי, שאין דוחין שבת מספק, ואפילו לא הוציא אלא **רוב ראשו** בין השמשות, אף על פי שיצא כולו בשבת, ה"ז כנולד בין השמשות. ע"כ. והנראה לדייק ולומר בדעתו, ד"רוב ראשו" שכתב היינו כל פדחתו וכפשטות לשון המשנה וכש"כ הב"י שם וכן היא הכרעתו בשו"ע כנ"ל, דדרך רבינו לכתוב ולהכריע הלכה למעשה בלשון ברורה, וביודעו מחלוקת הפוסקים בזה ובא לכתוב לישראל המעשה אשר יעשון וכותב כפשט לשון המשנה ודלא כגירסת הרמב"ם ("רוב פדחתו") שלבסוף מעיד לנו מחבר השו"ע בשתי

מקומות שבספר מוגה אינו כן אלא כפשטא דמתניתין.

ואם יוצא דרך הגוף, רוב הגוף וכידוע מהפוסקים (באו"ח ויו"ד שם) דהיינו משיצא הטבור (כ"כ **בנשמת אברהם** יו"ד סי' רסב ס"ק טו בשם **הרב ש.ז אויערבאך** ז"ל).

דין הנולד בליל שבת לענין מילה לשבת הבאה

ומענין לענין באותו ענין, אחרי שהגדרנו שגדר הלידה הוא מיציאת הראש לאויר העולם דוקא, יש לדון בענין לידה ביום שישי אחרי שקיעה וצאת הכוכבים, לענין למולו ביום שישי או בשבת או ביום ראשון שלאח"כ. ובחוסר ידיעה בזה אפשר בקל לחלל שבת ה' ישמרנו.

דהנה ידוע **שהשו"ע** באו"ח (סי' רסא) וכן **בעל התניא** בשו"ע שלו שם, פסקו כשיטת **ר"ת** בענין השקיעה. והרה"ר בספרו **ילקוט יוסף** הביא רשימה של שלושים ראשונים הסוברים כך, הלא המה, רמ"ג וראב"ד ורז"ה והרמב"ן והרשב"א והר"ן והרא"ה והרב המגיד והריטב"א ומאירי ואוהל מועד וספר התרומה וסמ"ג והרוקח ומרדכי ורבינו פרץ וראבי"ה ומהר"ם מרוטנבורג וראבי"ה ותום' רי"ד ורבינו ירוחם וריא"ז והמנהיג ואבודרהם ותרומת הדשן [יש להכריז על מציאה שבשו"ע אדמה"ז ח"ג בהל' מכירת חמץ, שקורא אותו בשם "גדולי **האחרונים** מהרא"י ז"ל בתרומת הדשן"].

עוד כתב שם שכן דעת העיטור וראב"ן כר"ת, אך ראה בהלכות כניסת שבת בסידור רבינו הזקן, שדעת בעל העיטור כגאונים, ולקמן יתבאר מה הוכחתו. עוד כתב שם שכן דעת הרא"ש כר"ת, אך ראה שם שכתב בשיטת הרא"ש שסובר כגאונים, שהרי סתם כרבינו יונה (פ"ב ממסכת שבת סי' כג).

אך **בשו"ע** הלכות מילה סי' רסו ס"ט, כתב "בשיעור בין השמשות אפליגי תנאי ואמוראי בסוף פרק במה מדליקין, וכתב בעל העיטור: מספקא לן הלכה כדברי מי, הלכך אי איתיליד ינוקא משתשקע החמה ספק הוא, עד דשלים בין השמשות דרבי יוסי, ונימול לעשרה. ואי איתיליד במוצאי שבת משתשקע החמה, עבדינן לחומרא כדרבה". **ובילקוט יוסף** הבין דהשו"ע אזיל בשיטתי' בביאור שקיעת החמה כר"ת וכמש"כ כבאו"ח סי רסא, אלא שהמנהג היום הוא כגאונים, וכמש"כ **הברכי יוסף** והוב"ד **במ"ב** סי' שלא, שכן המנהג בכל ערי ארץ ישראל. והיינו שמשתשקע החמה מהאופק שבים הוה שקיעה, ולא פוסקים כר"ת מעיקר הדין גם לקולא, כמו במצואי שבת שכולם עושים מלאכות כחצי שעה אחר השקיעה וזאת אף שלשיטת ר"ת חייבים סקילה וכרת [ומכאן יש ללמוד בכח מנהג ישראל], והילק"י כתב דהמחמיר במוצאי שבת תע"ב. אך **בעל התניא** בסידורו שם כתב שבית יוסף **חזר בו** בהלכות מילה שם כשפסק כבעל העיטור, ולכן כתב הלשון סתם "משתשקע החמה" ולא כלשונו באו"ח סי' רסא שהבאיר בלשונו את שיטת ר"ת, וכתב שכך פסקו (דלא כר"ת) **רב שרירא גאון ורב האי גאון** (הביאם בשו"ת ר"מ אלשקר סי' צו) **ור"י בעל התוס' ורבינו חננאל** (הוב"ד בשיבולי הלקט סי' ס) **והרי"ף** (שבת לד) **והרמב"ם** בהל' מילה **וראב"ן ובעל העיטור, והרא"ש** בשם **רבינו יונה**. ולכן פוסק **בעל התניא** שם מדינא

כגאונים. וכ"פ **השו"ך** בהלכות מילה שם. וכ"פ **הפר"ח** בהל' חנוכה (סי' תרע"ב).

ורוב פוסקי זמנינו מגדירים שקיעת החמה לשיטת הגאונים, משקיעה הנראית (באופק הים). אבל אין כן שיטת **אדמו"ר הזקן** בסידורו שם, שאומר שיש שקיעה אמיתי בארץ ישראל שהיא כארבע דקות אחרי השקיעה הנראית של קרני השמש (עיי' באורך בספר הנפלא "סדר הכנסת שבת" להגה"ח הרב ש.ד לוין), ואז מתחיל בין השמשות של ר' יהודה ונמשך שלוש עשרה דקות וחצי, לשיטת **התרומת הדשן והב"י והרמ"א** בהלכות פסח או"ח סי' תנט. ולשיטת **הרמב"ם** בפיה"מ (למסכת פסחים פ"ג) וכ"ק **אדמו"ר הזקן** נמשך כשמונה עשרה דקות. [ובפרטי שיטתו של רבינו הזקן נחלקו גדולי המורים מרבני חב"ד, ואכמ"ל].

ולענין לילה, ונ"מ טובא לענין למול תינוק שנולד כעשרים דקות אחרי השקיעה. הנה ידוע לעניין מעריב (דרבנן), הוא בג' כוכבים בינונים. ולענין ק"ש (דאורייתא) מחוסר בקיאות הוא בג' כוכבים קטנים. ולענין צאת השבת, היות וצריך גם להוסיף מחול על הקודש, נפסק בשו"ע או"ח סי' רצג (ס"ב), ביציאת ג' כוכבים קטנים ורצופים ולא מפוזרים.

[ואמחיש לדוגמא, בזמנינו זה באיזור ירושלים תובב"א 5 למרץ, זמן שקיעת החמה לגובה הים הוא ב17.40 ושקיעה אמיתית ב17.44, וזמן ג' כוכבים בינונים הוא ב18.04 וזמן ג' כוכבים קטנים הוא 18.08, ועם תוספת שבת הוא 18.12 וי"א 18.16 (עיי' באורך בספרו של השד"ב לוין הנ"ל)]

והנה כתב **השו"ע** יו"ד סי' רסב ס"ה וז"ל "אם נולד כשהיו נראים ברקיע כוכבים קטנים מאוד, יש לסמוך על הכוכבים לספק למול למחרת, כיון שלא היה לא שבת ולא יום טוב, ואף על פי שהיה הרקיע מזהיר כעין אורה של יום". וכתב ע"ז **השו"ך** שם סק"ט "דוקא משום שהם קטנים מאד אין לסמוך עליהם למול בשבת אבל בכוכבים בינונים בסעיף שאח"ז [שבשו"ע] יש לסמוך עליהם למול אפי' בשבת". וז"ל המחבר בסעי' שלאח"ז "אם לאלתר כשהוציא הולד ראשו חוץ לפרוזדור נראו ג' כוכבים בינונים, יש לסמוך עליהם שהוא לילה, אפילו הוא למחר שבת". [ועיי' בשערי תשובה ריש סי' רלה].

אך **בשאילת יעב"ץ** (ח"ב סי' צ"ו) דחה דברי הש"ך הנ"ל, כי הכוכבים הבינונים רואים בסיום בין השמשות. ואילו את הכוכבים הקטנים רואים רק אח"כ, אלא שכיון שאין אנו בקיאים בקטנים חוששים שהם גדולים בגופם או באורם, ולכן נראים בסוף בין השמשות. וכן דחה **אדמו"ר הזקן** את הש"ך בסידורו. והיינו שלשיטת השו"ע ביציאת ג' כוכבים בינונים [דהיינו בשעה 18.04 (כנ"ל ביום 5.03)] אילו הי' בליל שבת, היינו מלים אותו בשבת, דלא כמו שפסק בס' רלה, לענין ק"ש (של ערבית) דאורייתא. והוא פלא, ויש איך ליישב אך אכ"מ.

מאידך **במנחת כהן** (מאמר שני פ"ה) כתב וז"ל "לענין ק"ש של ערבית, כתבו הפוסקים שזמנה מזמן יציאת ג' כוכבים קטנים וכו' . . וא"כ ק"ו לענין שבת החמורה, שאם נולק תינוק בערב שבת סמוך לחשיכה שאינו נימול בשבת הבאה אלא"כ היום נראים **ברקיע ג' כוכבים קטנים**".

והרשד"ב לוין בספרו הנ"ל כתב שמדברי בעל התניא בסידורו שדחה דברי הש"ך, נראה

לפסוק שרק אם נראו ג' כוכבים **קטנים** הנולד בליל שבת מלין אותו בשבת, וכתב שכן פסקו רוב גדולי דורינו (עיי' בס' ישראל והזמנים ח"א עמ' תיא, בשם הגאון מנחת יצחק והגה"צ מהר"י גרינוולד מפאפא. ועיי' גם בקצוה"ש סוף ח"ג). ולכן בדוגמא הנ"ל היא 18.08, דהיינו כעשרים ושמונה דקות לערך אחרי השקיעה המפורסמת שהוא העלמת החמה מהאופק מגובה הים. וכן פוסקים ומורים אצל רבני חסידי חב"ד. ויש הסוברים אחרת, שאורך בין השמשות קצר יותר, וכן סומכים על דברי המחבר ביו"ד סי' רסב ס"ו. והרב ש.ז אוירעבאך ז"ל המובא בשש"כ (פמ"ו הערה מה), פסק כעשרים וחמש דקות אחרי השקיעה, והיינו 3 דקות לפני שיעורינו. אך ראה בספר אוצר הברית (ח"ב פ"א פ"ט סי' ה סעי' ז) מביא בשם הרב אויערבאך ז"ל, שלא להקל למול בשבת רק אם נולד 32 דקות אחרי בשקיעה, ולכן כל ישאל את רבותיו.

והנראה מכל האמור, שכל בעל שבאה אשתו ללדת סמוך לכניסת שבת, יזהר מאוד ברגע הלידה לדעת מתי הוציא התנוק ראשו או רוב גופו אם יצא מהרגליים, ויתייעץ עם רב מומחה לדעת אם למולו לשבת הבאה. והבעל ישאל שאלות נוקבות לקבל תשוהות ומדוייקות מהחיות [מיילדות] מבית הרפואה, היות ואין אנו נמצאים בחדר לידה, וסומכים על דברי, כנפסק באה"ע סי' ד סל"ה.